

Elvina BAUŽAITĖ

KĄ IR KAIP KALBA MENAS?

Jurgitos LUDAVIČIENĖS ir Elvino BAUŽAITĖS pokalbis apie meną, kuriamą rankomis, įprasminantį gyvenamąjį laiką – mielą ir malonų, pažįstamą ir atpažįstamą, unikalios naują – šokiruojantį, plačiai apimantį, iš paprastumo kylantį ir bylojantį visa, kas yra žmoguje, visa apie jo buitį ir būtį.

HOW DOES ART SPEAK, AND WHAT DOES IT SAY?

This is a conversation between the art historian Jurgita LUDAVIČIENĖ and the publicist Evelina BAUŽAITĖ, about art that is handmade, embodying a lifetime, dear and pleasant, familiar and discovered, uniquely new and shocking, enveloping everything, arising from simplicity, and representing everything that is in, of and about a person, their being and their surroundings.

Menotyrininkė dr. Jurgita Ludavičienė savo dėmesį yra sutelkusi į dailės ir literatūros kūrybos sritis, ji aktualizuoja kičo fenomeną, jo sklaidą meno pasaulyje, ką byloja 2009-aisiais Vilniaus dailės akademijoje apginta daktaro disertacija tema „Kičo fenomenas ir jo sklaida XX a. Lietuvos profesionaliojoje dailėje“. Jau keturiolika metų Jurgita Ludavičienė yra leidyklos „Tyto alba“ užsienio literatūros skyriaus vadovė, pati verčianti iš vokiečių kalbos. Minėtini darbai: Heinricho Wölfflino „Pamatinės dailės istorijos sąvokos“; Hanso Peterio Willbergo ir Friedricho Forssmano „Pirmoji pagalba tipografams“ vertimai. Menotyrininkė yra Tarptautinės dailės kritikų asociacijos Lietuvos sekcijos narė, taip pat Lietuvos dailininkų sąjungos narė, kuruoja įvairias meno parodas, įprasmina save ir kaip renginių moderatorę bei komisijų narę. Taigi – yra ta asmenybė, su kuria įdomu ir vertinga žengti į meno pasaulį, kalbėtis apie tai, koks jis, kas jame šiandien.

KALBA IR KIČO REIKŠMĖS

Gerbiama Jurgita, Jūsų menotyrinio lauko dėmesio centrei yra tarp vizualikos ir žodžio, kalbos menų. Pasakykite, kas Jums yra kalba, kuri jų – verbalinė ar vizualioji – Jums yra iškalbingesnė? Kuo jos savitos, kuo tapačios?

Miela Elvina, pradėdama galvoti, kas yra kalba, niekaip negaliu išmesti iš atminties Martino Heideggerio frazės „kalba yra būtis namai“, kad ir kaip banaliai tai skambėtų. Kalba yra tai, kuo reiškiasi ne tik mūsų kasdienybė, bet ir patyrimas, emocijos, mintys. Kita vertus, viskas, ką matome ir girdime, irgi yra kalba. Juk kalba yra ne tik žodžiai, dar yra ir vizualinė kalba, judesio kalba, muzikos kalba. Kaip menotyrininkė ir leidėja aš daugiausia susiduriu su vaizdų ir žodžių kalba. Kartais žodžiai kuria vaizdus, kartais vaizdai – žodžius. Dažniausiai viskas vyksta vienu metu, paraleliai. Kaip meno kritikė esu įpratusi vaizdų kalbą „įžodinti“, žodžiais paversti tai, ką man sako tapyba ar instaliacija. Praktiškai visada tai būna savotiškas dialogas su autoriumi, bandymas perkelti jo vaizdus į kitą mediją suteikiant jiems savą interpretaciją. Kitaip yra dirbant leidykloje, kai ištiesai susiduri su žodžiais, vien tik su žodžiais. Ir tada laimi tie autoriai, kurių žodžiai sukuria ryškiausius vaizdus. Tie, kurių žodžiai atveria pasaulį, pripildo jį unikalios atmosferos. Tada tų autorių žodžiai, tapę knygomis, išsina gyventi savo gyvenimo.

Kaip minėta straipsnio įžangoje, Jūs 2009 metais apgynėte daktaro disertaciją „Kičo fenomenas ir jo sklaida“.

XX a. Lietuvos profesionaliojoje dailėje“. Kaip asmeniniu patyrimu nusakytumėte, kas yra kičas? Ši sąvoka įprastai traktuojama, siejama su tuo, kas meniniu požiūriu laikoma menkaverčiu, beverčiu dalyku, liudijančiu prastą skonį, tad suvoktina kaip tam tikras šlamštas, – ar tikrai taip yra? Jūsų patirtys, įžvalgos.

Kičas išties yra gana plati ir komplikauta tema; atrodo, jog kiekvienas žino, kas tai yra, ir gali paaiškinti. Tačiau iš tiesų viskas kur kas sudėtingiau, nei pasakyti, kad kičas – tai, kas vulguru ir pasižymi prastu skoniu. Pasakyti, kas yra kičas, taip pat sudėtinga, kaip ir pasakyti, kas yra menas. Ir, tiesą sakant, manau, kad bandymai apibūdinti tiek vieną, tiek kitą fenomeną yra bergždi. Dažnai tai, ką laikome menu, yra institucijų atstovų ir meno lauko žaidėjų susitarimo vaisius. Tai, ką laikome kiču, bendriausia prasme įvardijama kaip tai, kuo atstovaujama „žemoji kultūra“, tai, kas norėtų prilygti elitui, bet neįstengia; tai esantis erzacas, padirbinys, apsimetantis tuo, kuo nėra, siekiantis pigaus efekto ir greitų emocijų. Istoriskai net pats žodis siejamas su tuo, ką galima greitai padaryti ir pigiai parduoti. Taigi, viską apibendrinus, būtų galima sakyti, kad kičas – tai, kas rėksminga, įžūlu, vulguru, kas prieštarauja gero skonio dėsniams. Tačiau kas iš mūsų dabar galėtų pasakyti, kas yra tas geras skonis? Pasaulis fragmentuotas, viskas susimaišę, ir nepaprastai rizikinga daryti kokius nors apibendrinimus, gyvenant mūsų dabartyje, takiojoje modernybėje. Ypač rizikinga daryti kokius nors etinius vertinimus – sakysime, kad kičas yra blogai. Vienas iš kičo apibūdinimų – „laimės menas“. Kičiniai vaizduojamosios dailės ar muzikos kūriniai dažniausiai skirti tam, kad teiktų džiaugsmo, jaukumo, paguodos. Didieji meno kūriniai kelia egzistencinius klausimus, kurie visuomet žmogų priverčia stoti akistaton su tuo, kas yra nepatogu, su tuo, ko jis vengia ir nenori matyti. O kičas kuria jaukią užuovėją nuo egzistencinių dalykų, primena malonias akimirkas, tuo darydamas vartotoją laimingą. Ir tame aš, kaip vartotoja, irgi nematau nieko smerktino. Dar vienas kičo aspektas – jo kaip inspiracijos šaltinio vaidmuo. Kičą galima labai produktyviai pritaikyti profesionaliajame mene; Jeffas Koonsas, Gilbert’as ir George’as yra tikriausiai vienas geriausiai žinomų tokio naudojimo pavyzdžių. Lietuvos dailėje kičą kaip inspiraciją pasitelkia ne tiek daug menininkų, ir man dėl to visuomet šiek tiek apmaudu.

Jūsų apgailėstavimas, jog Lietuvos dailėje kičas – retoka menininkų inspiracija, suponuoja klausiti: ar tikrai? Kiek ir kokio kičo esama mūsų šiandienos aplinkoje, postpostmodernizmo realybėje, turint galvoje bendrąjį pasaulio kontekstą?

Kičo tikrai yra labai daug – jaukiojo kičo, tautinio kičo, religinio kičo. Jis egzistuoja visur: interjeruose, dailėje, literatūroje, muzikoje. Išties, kurti kičo bruožų turinčius kūrinius lengviau, ir jie dažnai pasižymi didesniu populiarumu, yra labai mėgstami vartotojų, todėl jų gausa nestebina. O kur dar tokie fenomenai kaip kalinių dailė... Tyrinėtojai kalba netgi apie kičinius potyrius ir kičinius jausmus, taigi klausimas yra toks platus, kad baisu pradėti jį atsakinėti.

MENAS – KAŽKAS UŽ KASDIENYBĖS, KAŽKAS DIDESNIO

Galvojant apie šiandienos – šiuolaikinį meną, kas Jums liudija ir byloja meno šiuolaikiškumą? Kokios, Jūsų patyrimu, šiuolaikinio meno žymės, ypatybės?

Bijau, kad čia mano atsakymas bus senamadiškas. Daug metų rašiau ir vis dar teberašau meno kritikos tekstus (nors dabar jau kur kas rečiau), ir nuo pat pradžių teko atsakinėti į klausimą – kas tau davė teisę sakyti: čia menas, o čia ne menas? Kas tau yra menas? Todėl teko pačiai sau rasti atsakymą, kurį man paslaugiai pasiūlė Hansas-Georgas Gadameris. Jo teigimu, meno kūrinį nuo nemeno skiria nesumokslinamas meninės kokybės pojūtis. Be abejonės, tai labai spekuliatyvu. Pojūtis, atrodo, visiškai nerimta. Tačiau tas pojūtis yra išlavinamas per daugybę stebėjimo ir skaitymo metų. Taigi nesvarbu, kokio amžiaus būtų meno kūrinys, ar sukurtas vakar, ar prieš tūkstantmečius, jis man liudija, kad jame yra meninė kokybė. Kažkas, nuo ko truputėlį paširpsta oda ir pasišiausia plaukai. Arba tiesiog – kažkas, kai supranti, jog tai, į ką žiūri, yra tiesiog labai stipru. Kalbant apie šiuolaikinį meną, vienas jo kriterijų gali būti gebėjimas kalbėti apie aktualius dalykus, gebėjimas būti kartu su pasaulinėmis tendencijomis. Tačiau to gali ir nebūti, juk šiuolaikinis menas – tai visas menas, kuris kuriamas šiuo metu. O jo yra daugybė ir labai įvairaus.

Gerbiama Jurgita, pasidalykite savo pirmuoju meno patyrimu – kas, kur, kaip, kada?

Labai įdomus klausimas; bandau prisiminti – kas, kur, kaip... Čia turbūt reikėtų kalbėti apie tam tikrą katarsišką išgyvenimą, kai supranti, jog už kasdienybės ir buities yra kažkas gerokai didesnio. Arba tiesiog kažkas keisto, kas traukia ir ko negali suvokti. Iš ankstyvų literatūrinių išgyvenimų galėčiau paminėti Jameso Thurberio knygą „Baltoji stirma“, kurią antroje klasėje iš bibliotekos ėmiau kas porą savaitių. Toje knygoje buvo kažkas keisto ir nepaprasto, kas mane traukė ir žavėjo. Tikra literatūrinė magija. Tik daug vėliau supratau, jog didelę tos knygos magijos dalį sudarė ir puikus Virgilijaus Čepaičio vertimas. Dar vienas literatūrinis patyrimas – kai keturiolikos metų skaičiau Rainerio Maria Rilke’o „Maltės Lauridso Brigės užrašus“. Tuomet supratau, kad didžiosios dalies nesuvokiu, tačiau tai, ką supratau, buvo taip gražu ir reikšminga, kad užgožė nesuvokiamas atkarpas. Kine, ko gero, kiek galiu atsiminti – Andrejus Tarkovskis, man vėl tikriausiai keturiolika ar penkiolika metų. Naktį tėvų bute žiūriu „Stalkerį“, ir tuo metu, kai ekrane pasirodo juodas šuo, nebeišlaikau įtampos, pašoku nuo sofos ir išjungiu televizorių.

Ką laikote giliausiu meniniu išgyvenimu, palikusiu žymę Jummyje, sukrėtusiu – gerąja ar (ir) tiesiog nuostabos prasme – Jus paveikusiu tam tikru kultūriniu šoku?

Tokių sukrėtimų buvo daug. Tačiau sukrėtimai ištinka tuomet, kai jie pataiko į tai, ko tuo metu ieškai net pati ne-

Jurgita Ludavičienė. Mildos DAINOVSKYTĖS nuotrauka

suprasdama ir neartikuliuodama. Užpildo tavyje atsakymų reikalaujančią ertmę, kalba apie tai, ko net nežinojai, kad kaip tik tuo metu nori išgirsti, surasti ir suprasti. Todėl daugeliu atvejų tie sukrėtimai yra aktualūs vienu konkrečiu laiko momentu ir, deja, yra nepakartojami. Jų vėl prisišaukti neįmanoma. Nes laikas yra kitas, ir mes – jau kiti. Ir kiti mums aktualūs klausimai, į kuriuos ieškome naujų atsakymų. Viena katarsiškiausių mano išgyventų patirčių – prieš daug metų egzistavusio „Šiaurės Atėnų teatro“ spektaklis, Pero Olavo Enquisto „Leopardo valanda“. Bijau, kad tokio stiprumo išgyvenimo daugiau, ko gero, patirti neteks. Literatūrinis sukrėtimas – Edwardo Lee Masterso „Spūn Riverio antologija“. Kažkada, ją skaitydama, raudojau taip, kad, atrodo, aprasojo kambario langai. Nuo to laiko praėjo gal dešimt metų, o tos knygos dar kartą taip ir neatsiverčiau.

UŽBURIANTYS AMATAI

Prieš penketą metų viename interviu* kalbėjote apie amatus – savo rankomis įgyvendintą idėją. Jūs baigėte Vilniaus dailės akademijos Telšių fakultetą (tuometinį Telšių taikomosios dailės technikumą), viena Jūsų dėmesio sričių – šiuolaikinis metalo menas. Ar turite savo mėgstamą, asmeninės kūrybos raiškai ir išraiškai patenkinti laisvu laiku atliekamą rankų darbą? Koks Jūsų amatas – meniniu požiūriu, kaip įgyvendinate idėją asmeniniu rankų darbu?

Iš tiesų ne kartą juokais esu sakiusi, kad ne grožis, o amatas išgelbės pasaulį. Iš dalies taip ir tebemanau. Esu įsitikinusi, jog gebėjimas ką nors daryti rankomis, kruopščiai ir kantriai, yra viena vertingiausių žmogaus savybių, daranti jį laimesnę ir teikianti pasitenkinimą dėl atlikto darbo. Taip, Telšių taikomosios dailės technikume esu įgijusi meninio

trikotožo modeliavimo specialybę, taigi oficialiai esu diplomuota mezgėja modeliuotoja. Nors tai visai nereiškia, jog iki šiol mezgu. Man tam visada pritrūksta kantrybės. Tačiau jeigu reikėtų – galėčiau megzti tiek rankomis, tiek mašina, įgūdžiai niekur nedingo. Mėgstu (taip pat nuo technikumo laikų) kaligrafiją, su dideliu malonumu rašydavau istorinius šriftus ir manau, kad šiai meno-amato rūšiai žmonės tikrai galėtų skirti daugiau dėmesio. Iki šiol šiek tiek piešiu ir tapyau, tačiau niekam to nerodau. Tai mano užsiėmimas, neskirtas parodomis. Tai malonumas imti ir nupiešti ką nors, kas šiuo metu prieš akis – bijūną stiklinėje ar katę. Tuo metu darai tik tai ir negalvoji apie nieką kita. Ir, tiesą sakant, visai nesvarbu – pavykęs ar ne bus rezultatas. Apie tai galima pagalvoti vėliau.

Kas Jus labiausiai žavi, domina, vilioja kaip patyrėją, vartotoją?

Šiuolaikinė juvelyrika ir metalo menas. Čia amato dalis taip pat yra labai svarbi; ypač žaviuosi kalvyste, galiu valandomis žiūrėti į kalvio darbą. Kadaisė taip ir darydavau. Gyvendama Taline, daugybę laiko esu praleidusi Dailės instituto kalvėje. Mane tiesiog užburia raudonai žioruojantis metalas, kuris tampa tąsus, paklūsta žmogaus rankoms, kai jos ima formuoti strypą tarsi plastiliną. Tada vanduo, purslai, šnypštimas, metalas iš raudono tampa juodu, nuo jo tarsi žvynai lekia žiežirbos – gryna magija. Kalvystė – amatas, reikalaujantis įvaldyti visus keturis elementus: ugnį, vandenį, žemę ir orą. Man tai yra kažkas pirmykščio, absoliučiai užburiančio, amžino ir drauge – labai šiuolaikiško.

LITERATŪROS DUOTYS

Kaip minėta, jau keturiolika metų vadovaujate leidyklos „Tyto alba“ užsienio literatūros skyriui, tad, Jūsų patyrimu, kokia šiuolaikinė užsienio literatūra? Kokios bendrosios tendencijos, žiūrint pasaulinio konteksto?

Literatūroje, kaip ir visur kitur, yra tendencijos ir mados. Kol nereikėjo tuo domėtis profesionaliai, to net neįtariau. Skaitytojai dažniausiai mato jiems patinkančias arba nepatinkančias knygas, o leidėjai privalo sekti tendencijas. Matėme daugybę „atspalvių“, praėjo vampyrų ir zombių moda: psichologiniai įtempto siužeto trileriai, kurių pavadinimai prasideda žodžiais „Mergaitė, kuri...“ arba „Dingusi...“, irgi jau nueina nuo scenos. Atrodo, kad šiuo metu tiek grožinėje, tiek negrožinėje literatūroje populiariausia tema – Antrasis pasaulinis karas įvairiaisiais aspektais. Holokaustas. Matyt, dabar ateina tas metas, kai galime vėl apmąstyti daugybę labai skaudžių mūsų netolimos istorijos dalykų, ir visuomenė yra tam pasirengusi.

Jau ilgą laiką keliskart per mėnesį LRT laidoje „Labas rytas, Lietuva“ pristatote naujausias knygas. Ši trumpa rubrika mano labai laukiama, tikiu, kad ji domina skaitytojus kaip pagrįsta, verta dėmesio žinia apie tai, kas naujausia ir esminga literatūroje, ko ieškoti knygynų lentynose. Gerbia-

ma Jurgita, kas Jums pačiai šiuo metu įdomiausia, kas sužavėjo, nustebino literatūros meno lauke?

Labai ačiū už gerą žodį, kaskart, važiuodama apyaušriu į „Labą rytą“, manau, kad niekas manęs nei girdės, nei klausys tokioje ankstybėje. Todėl labai malonu gauti gerų atsiliepimų. Literatūros laukas išties yra labai intensyvus, užsienio naujienos pasirodo operatyviai, o kur dar lietuvių autoriai, kurie taip pat sugeba nustebinti! Visgi knygų apžvalgininkas – tai ne literatūros kritikas, šiuo atveju mano misija yra pristatyti ir parodyti, pasakyti žmonėms, kad štai tokia knyga yra. Jos nebūtinai reikalingos man asmeniškai, bet aš tikiu, kad yra žmonių, kuriems kaip tik tai, apie ką aš kalbu, pasirodys svarbu ir artima. Iš pastarojo meto knygų viena žaviausių – Grahamo Swifto „Motinų sekmadienis“, Davido Mitchello „Prižiūrėtojas“ (šiam rašytojui apskritai esu neabejinga), Hanso Roslingo „Faktų galia“ – statistika, kuri veikia kaip terapija. O šiaip knygų išties yra gausybė – kaip ir skaitytojų grupių. Ir kiekvienas randa tai, kas jam reikalinga.

KNYGOS GYVENIMUI

Kaip nusakytumėte bendrąją prasmę, kas yra knyga?

Jeigu trumpai, tai – tiesiog durys į kitą pasaulį. Kad ir koks jis būtų – skurdus, tuščias, patrauklus, viliojantis, keistas. Knyga yra erdvė, kurioje susitinkame vieni su kitais. Erdvė, kurioje visiškai nesvarbu, kiek mums metų, kada ji parašyta. Viskas yra viena, svarbu tik tai, ar mes atpažįstame šį pasaulį kaip savą ir ar priimame jo dėsnius, dėsnius, kuriuos mums siūlo autorius. Jeigu taip, tada ta magija suveikia. Ir viskas – mane iš to kito pasaulio reikia traukti replėmis.

Ir kokios Jūsų gyvenimo knygos?

Kai skaitai nuo trejų metų, nepaprastai sunku įvardyti kokias nors etapines knygas. Pirmiausia, turiu prisipažinti – aš visaėdė. Skaitau viską, bet kokio žanro knygas. Ir nemanau, jog tikrai didžioji literatūra gali mums duoti didelius dalykus. Kartais atsakymai į mūsų klausimus slypi visai paprastuose tekstuose, tokiuose, į kuriuos kategoriškesnis skaitytojas gali nekreipti jokio dėmesio. Todėl visai nesigėdiju prisipažinti, kad viena iš gyvenimo knygų man ilgą laiką buvo „Trys muškietininkai“. Nuo septynerių iki maždaug keturiolikos metų, kai juos pakeitė „Forsaitų saga“. Paskui – „Deividas Koperfildas“, Davido Salingerio „Rugiuose prie bedugnės“, o dar labiau – „Franė ir Zujis“. Dvidešimt trejų – „Žiedų valdovas“, tiek man buvo metų, kai jis pasirodė lietuviškai. Erica Jong. Iš naujesnių – prieš kokius penkerius metus perskaitytas Davido Mitchello „Debesų atlasas“, aš išties manau, jog tai genialus romanas. Donna Tartt su „Slapta istorija“ ir „Goldfinch“, kuris man yra tobulas romanas apie tai, ką dailė daro su žmonėmis, kaip paveikslas gali paveikti žmogų. Kalbant apie labiau specialybinius dalykus, viena mėgstamiausių mano knygų yra Johno Bergero „Bento's Sketchbook“ ir Alaino de Bottono „The Architecture of Happiness“; skaitau

ir iki dantų griežimo pavydžiu jiems sugebėjimo taip jautriai ir teisingai žvelgti į dailę ir architektūrą. Ir naujausias mano atradimas – Patti Smith „M Train“, knyga, kuri yra programiškai apie nieką. O drauge – tiesiog apie gyvenimą, kokio norėčiau ir sau. Bet visa tai – labai individualu ir asmeniškai. Nėra knygos, kuri būtų atradimas visiems.

Lietuvoje visai neseniai pasirodė Dr. Jordano B. Petersono knygos „12 gyvenimo taisyklių. Chaoso priešnuodis“ lietuviškas vertimas, tai – pasaulinis bestseleris, vadinamas svarbiausia 2018 metų knyga. Pasitelkdama knygos pavadinimą, prašau pasidalyti Jus, menotyrininkę Jurgitą Ludavičienę, savosiomis dvylika gyvenimo taisyklių, kaip chaotišką dabartį paversti harmoninga darną buityje ir būtyje. Kitaip sakant, kokios Jūsų meninės patirtys, pajautos suteikia vidinę rimtį, leidžia išsaugoti savastį, pakylėja, įžemina, veria realybę, įprasminus esatį?

Aš nežinau, ar turiu dvylika taisyklių. Niekuomet apie tai negalvočiau. Bet kuriuo atveju man visuomet labai patrauklus atrodė patarimas, kurį senasis Džolionas, vienas „Forsaitų sagos“ veikėjų, davė savo sūnui: niekuomet neįskaudink žmogaus daugiau, nei tai būtina. Dar viena – visiškai banali: netrukdyk kitiems. Neprašyk pagalbos, jei matai, kad gali išsiversti be jos. Nekelk bereikalingos sumaišties, pasaulyje jos ir taip per daug. Jei gali – padėk ir nesigirk. Duok kitiems, ką gali, ir nesitikėk iš jų atpildo, nes mes iš vienu žmonių gauname, o kitiems atiduodame. Mylėk savo artimiausius, nes nieko kito daugiau neturime. Daryk viską, ką gali, bet pasilik jėgų ir sau; elkis taip, kad galėtum sau pasakyti: tai buvo geriausia, ką galėjau padaryti tuo momentu. Gerbk kitus ir leisk jiems gyventi, bet žiūrėk, kad ir jie tau leistų. Ir mažiau suk galvą, ką žmonės apie tave galvoja, nes jie dažniausiai negalvoja nieko. Žiūriu, kad dar liko bent trejetas, bet jas galbūt pasiliksiu ateičiai. Dar sugalvosiu.

Elvina BAUŽAITĖ

* Marija VASILIAUSKAITĖ. Menotyrininkė Jurgita Ludavičienė: „Žmonės atsigręžia į amatą kaip į vertybę“// 15min.lt. 2014. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/renginiai/menotyrininke-jurgita-ludaviciene-zmones-atsigrezia-i-amata-kaip-i-vertybe-29-469814> (žiūrėta 2019-06-17).